

NIKAIA (İZNİK) BAYRAM OYUNLARI

E. BOSCH

Türkçeye çeviren : CEVRIYE ARTUK

Anadolu'nun hemen hemen bütün eski şehirleri gibi, Bitinia'daki Nikaia, yani bugünkü İznik, muntazam bir surette bayramlarını icra ederdi. Nikaia bugün küçük bir mahal olmasına rağmen Antikite devrinde gerek şaşaa ve gerekse zenginliği bakımından bir dünya şehri idi. Fakat Antikitenin hiçbir tarihçisi bu Bayram Oyunları hakkında bize bilgi vermiyor; bunların varlığını sadece birkaç kitabeden ve bilhassa şehrin sikkelerinden biliyoruz. Kitabeler bize hariçten gelen sporcuların Küçük Asya, Yunanistan ve İtalya şehirlerinde yaptıkları muzafferiyetlerden dolayı dünyaca tanınmış olduklarından, bilhassa Nikaia'ya seyahat ederek orada tertip olunan bayramlara iştirak ettiklerinden bahseder. Bu spor bayramlarını, menşei yine onlardan olan bugünkü Olimpiyatlarla mukayese etmek lâzımdır. Her galibe muzaffer olduğu şehirde ve ekseriya doğduğu memlekette de, bir heykel dikilir, bu heykellerin kaidesine ismi, spor hususiyeti, şeref ve bütün zaferleri kazılırdı. Bu biçim kitabelerden birkaçı tesadüfen muhafaza edilmiştir. Fakat Nikaia'ya ait bir tane bile yoktur. Bununla beraber oyun zaferleri zikredilirken, Nikaia bayram oyunlarının ismi geçmektedir. Bunlar da şunlardır:

1. Lidia'da Saitta'lı M. Aurelius Artemidoros'un şeref kitabesi. Bu adam pehlivan idi ve diğer zaferleri meyanında, Nikaia'da İmparator Kommodus (180-192) için yapılan, *ιερός άγών* (Hieyros Agon) mukaddes Agon olarak karakterlenen ve *Κομόδεια* (Komodia) ismini alan bir bayram oyununda galip geldi. Kitabe Kampania'da Neapolis (Napoli) ¹ den çıkmış ve Kommodus zamanına veya biraz sonraya, fakat muhakkak 200'den evvele aittir.

¹ IG 14, 738. IGR 1, 443. Burada ve umumiyetle kullanılan eserlerin kısaltmaları şunlardır:

AEM: Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich.

2. Güney Friky'a'da Kibyralı hafif bir atlet olan M. Aurelius Polykrates'in şeref kitabesi. Bu atlet delikanlı iken, birçok diğer galibiyetleri arasında, Nikaia'da da İmparator Septimius Severus (193-211) şerefine yapılan bir Σεβήρεια (Severia) bayramında galip gelmişti. Evvelce bu kitabe Lidia'daki Filadelfiya'ya dikilmişti². Herhalde Septimius Severus zamanına, yani 3 üncü yüzyılın ilk on senesine ait olmalıdır.

3. Friky'a'da Laodikeia (Ladik)lı T. Flavius Philagros'un şeref kitabesi. Bu adam borazancı idi ve Tralleis'de (Lidia'da) Olimpik oyunlarda o kadar ileri gitmişti ki İmparator Karakalla (211-217)nin şahsen bu sporcunun heykelinin dikilmesi ile meşgul olduğunu kitabeden öğreniyoruz. Bunun için Karakalla'nın orada bulunmuş olması lâzımdır. İmparator 215 yılında Anadolu'ya gittiğinden, kitabeyi o seneye koyabiliriz³. Philagros'un galipler liste-

AK: Auktions-Katalog (Bahis mevzuu olan sikke tacirinin ismi burada dercettiğimiz kısaltmanın ön tarafına konmuştur).

BCH: Buletin de Correspondance Héliénique.

BMC: A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Pontus, Paphlagonia, Bithynia, etc. by W. Wroth (1889).

CIG: Corpus Inscriptionum Graecarum.

Grose: S. W. Grose Catalogue of the Mc Clean Collection of Greek Coins (Fitzwilliam Museum, Cambridge), Vol. III (1929).

Hunter: G. Macdonald: Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection, Vol. II.

IG: Inscriptiones Graecae.

IGR: Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes.

JHSt: Journal of Hellenic Studies.

KM: C. Bosch Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit, Abteilung II, Band I (1935).

de Luynes: J. Babelon Catalogue de la Collection de Luynes. Monnaies grecques. Vol. III (1930).

NChr: Numismatic Chronicle.

RE: Real-Enzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, neue Bearbeitung.

RG: Waddington-Babelon - Reinach Recueil général des Monnaies grecques d'Asie Mineure, Vol. I (daha fazla yayınlanmamıştır).

Sterrett: J. R. S. Sterrett The Wolfe Expedition to Asia Minor (Boston 1888).

WC: L. Forrer The Weber Collection, Vol. III (London 1926).

ZfN: Zeitschrift für Numismatik (Berlin).

² JHSt 37 (1937) 88. IGR 4, 1761.

³ KM 47.

sinde bir κοινὰ Βιθυνίας (Koyna Bitünias) gösterilmektedir⁴. Bu isim, bayramın, Bithinia Millet Meclisinin Nikaia'da toplandığı vakit yapıldığını gösterir.

4. Karia'da Aphrodisias'lı bir koşucu olan M. Aurelius . . . os (ismi tahrib edilmiştir.) un şeref kitabesi. Bu adam Bithinia'da, diğer zaferleri meyanında, üç kere Αὐγούστειον (Augustion), Augustus bayramında galibiyet hediyesi kazanıyor. Kitabe Aphrodisias'da⁵ bulunmuştur. Karakalla veya hemen sonraki zamana aittir.

5. Sinope (Sinop) li Valerius Eklektos'un şeref kitabesi. Bu adam bir κήρυξ (Kerüks) olarak gösterilir. Açık bir tellâldır. Müsabakalarda sesinin kudretini, gürlüğünü ve güzelliğini isbat etmesi lâzımdır⁶. Diğer galibiyetleri arasında bir tanesi Nikaia'da İmparator Septimius Severus (Bak. kitabe no. 2) şerefine yapılan Severia bayramındadır. Bu aynı bayramdır, fakat 2 numaralı kitabenin gösterdiği merasimin aynı değildir. Zira Eklektos Roma'da İmparator Philippus Arabs'ın 248 senesinde icra ettiği bin senelik devre bayramında da meydana çıkıyor. Şu halde burada bu bayramın Severus bayramının daha sonraki bir tesidi olabildiği gösterilmektedir. 2 numaralı kitabede yakın bir şerhten bahsedilmiyor. Fakat burada τερὸς ἀγών "mukaddes Agon,," ve οἰκουμηνικός, "bütün kültür dünyasının bayramı,," olarak vasıflandırılır. Bu bayrama bütün şehirlerden iştirak eden sporcular gelirlerdi. Kitabe Atina'da bulunmuştur⁷ ve 3 üncü yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir.

Bu kitabelerde dört muhtelif bayrama rastlıyoruz: Augustia, Komodia, Severia ve Koyna Bitünias. Augustus'un (M. e. 30 - M. s. 14) şerefine yapılan Augustia bayramının, bu imparatorun hakimiyet devrinde yapılması ve bu devirden itibaren muntazaman teş'it edilmiş olması muhtemeldir; zira 4 numaralı kitabede galip gelen sporcu, Karakalla zamanında (M. s. 211-217) iki muhtelif oyunda üç mükâfat kazanmıştır. İmparator Kommodus (180-192)'un şerefine yapılan Komodia bayramının yalnız bu imparatorun zamanında tesit edilmiş olduğu görülüyor. Herhalde kitabeler Kommodus'un

⁴ BCH 28 (1904) 84, 7.

⁵ BCH 9 (1885) 68.

⁶ Xen. Anab. 2, 2, 20 Elisli Tolmides'i zamanının en iyi tellâli olarak kaydeder. O zaman da bu insanların hususiyetlerini tayin eden rekabetlerin mevcut olduğu anlaşılıyor.

⁷ IG 3, 129.

ölümünden sonra böyle bir bayramın devam ettiğine dair hiçbir şey işaret etmiyorlar. Severia bayramı, ismi mucibince Septimius Severus'un (193-211) hakimiyeti altında tesit edilmiş ve herhalde, 5 numaralı kitabenin gösterdiği gibi, uzun zaman ve muntazaman tesit edilmiştir. Koyna Bitünias şehir bayramı olmayıp bütün Bithinia şehirlerinin Millet Meclisi tarafından müştereken, umumiyetle Bithinia'nın⁸ merkezi olan Nikomedia'da, müstesna olarak Nikaia'da icra edilirdi. Bütün bu bayramlar, yalnız 5 numaralı kitabenin gösterdiği gibi, oykumenikos idi : Yani yabancı sporcuların iştirak etmeleri için müsaade edilmişti. Zira kitabelerimizdeki beş galibin Nikaia'lı ve hattâ Bithinia'lı bile olmadıkları gösterilmektedir. Dikkate değer nokta, böyle kitabelerin ancak Kommodus zamanındanberi meydana çıkmasıdır. Sanki daha evveleri hiç bayram yapılmamış gibi gösteriliyor. Fakat bir Augustus bayramının varlığı bize bunun aksini isbat eder. Aynı görüşü sikkelerde tetkik edecek ve daha sonra izah edeceğiz.

Nikaia bayram oyunlarının ekseriyetini şehir sikkelerinden öğreniyoruz. Bunlara şehir sikkeleri denir, yani Nikaia şehrinin şahsî hakimiyet kuvveti, serbest düşünceye müstenit ve hususî otonom sikke tedavülünü bildirmektedir. Onlar siyasî vaziyete dair hesap vermektedirler ; yani ön kısımdaki bütün tasvir ve isimler bu paraların tedavülü esnasında Roma devletinin hüküm süren imparatorlarını gösterir. Bu bizim için büyük bir kazanç teşkil eder. Çünkü bu suretle tarihlendirilmeleri daha kolay olur. Tipleri, yani sikkelerin arkasındaki resimler, ve legendleri, yani tasvirilere ait olan yazılar, vasıtasıyla bayram oyunları hakkında bize bilgi verirler.

Malzemeyi tiplere ve bunlar dahilinde legendlere göre sıralıyarak toplayacağız ve buna izahatı ilâve edip mümkün olan istidlâlleri çıkaracağız⁹.

⁸ Bakınız kitabeler Sterrett 291, 413 = IGR 3, 370. IG 3, 129. AEM 8 (1884) 219, 49 = IGR I, 802. CIG 3428 = IGR 4, 1645. Keil - v. Premerstein Denkschr. Akad. Wien 53 (1910) II 19, 27 = IGR 4, 1519.

⁹ Neşredilen sikkeler için yayınlandıkları yer yazılacaktır, aksi takdirde içinde buldukları koleksiyonların adı konur. - İmparator ve kendisine ait kimseler : Messalina 41-48 (Klaudius'un karısı, 41-54). Kommodus, 180-192. Septimius Severus, 193-211. Iulia Domna, 193-217 (Septimius Severus'un karısı). Karakalla, 198-217 (Septimius Severus'un oğlu ; 198-211 babası ile beraber, 211-212 kardeşi Geta ile beraber, o zamandan beri yalnız hüküm sürmüştür). Geta, 209-212 (Severus'un daha genç oğlu, 198-209 *Caesar*, 209-212 İmparator, babası ve kar-

A. Zafer taçları

1. Zafer tacı hurma dalı ile

a) Yazı yok: Kommodus (RG 308). Severus (RG 358 Lev. 76, 13). *Resim 1.* Iulia Domna (RG 396 Lev. 77, 12). Geta (RG 525 Lev. 80, 25). Alexander (RG 620 Lev. 83, 2). Maesa (RG 575 Lev. 82, 7). Mamaea (RG 629 Lev. 83, 20. Grose Lev. 256, 8).

b) Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (RG 307. 309 Lev. 75, 10. 11).

c) Yazı: Κομόδεια: Kommodus (RG 310. Hunter 17).

2. Zafer tacı iki hurma dalı ile

a) Yazı: Σεουήρεια: Severus (RG 357 Lev. 76, 12): Karakalla (Berlin).

b) Yazı: Σεουήρεια Φιλιαδέλφεια, Zafer tacında: ἱερὸς ἀγών. Severus (RG 356 Lev. 76, 11). Geta (RG 526 Lev. 80, 26). *Resim 2.*

c) Yazı: Ἀσκληπεία: Maximinus Thrax (RG 660 Lev. 84, 2¹⁰).

3. Herbiri bir hurma dalını havi iki zafer tacı, aralarında küçük dar bir kap.

Yazı: Αὐγοῦστια Σευήρεια: Maximinus Thrax (RG 659 Lev. 84, 1. WC 178, 4908). Philippus Arabs (RG 731 Lev. 85, 20).

4. Üç zafer tacı, ortadakinde iki, diğer ikisinde bir hurma dalı.

a) Yazı yok: Valerianus-Gallienus-Cornelius Valerianus (RG 824 bis).

b) Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (RG 315).

c) Yazı: ἱερὸς ἀγών Πύθια: Valerianus (RG 812 Lev. 87, 9)

Resim 3.

deği ile birlikte; 211-212 Karakalla ile). Severus Alexander, 222-235. Maesa, 218-226 (Severus Alexander ve selefi Elagabal'ın büyük annesi). Mamaea, 222-235 (Severus Alexander'in annesi). Maximinus Thrax, 235-238. Gordianus III., 238-244. Philippus Arabs, 244-249. Otakilia Severa, 244-249 (Philippus Arabs'ın karısı). Trebonianus Gallus, 251-253. Valerianus, 253-257. Gallienus, 253-268 (Valerianus'un oğlu, başlangıçta babasıyla beraber hüküm sürmüş). Kornelius Valerianus, 255-258 (Gallienus'un en büyük oğlu, Caesar olarak hükümete iştirak etmiştir). Salonina, 253-268 (Gallienus'un karısı).

¹⁰ Th. Reinach'ın RG'de bu sikkenin Nikaia'da basılıp basılmadığı hakkında açık bir fikir yoktur, zira şehir adının bulunduğu yer bir delik ile tahrip edildiğinden isim okunamıyor. Fakat parçanın ön tarafı RG 659 Lev. 84, I ve WC 178, 4908 (Tip A3) deki gibi aynı baskı ile darp edildiğinden ve orada şehir ismi tam okunabildiğinden, bunun da aynı surette Nikaia darphanesinden çıkmış olduğu gerekmektedir.

d) Yazı: Οὐαλ(ερίανεια) Γαλλ(ιήνεια) : Gallienus (RG 855 Lev. 88, 3. Hunter 38 Lev. 46, 16).

e) Yazı: Οὐαλ(ερίανεια) Γαλλ(ιήνεια), zafer taçlarında: Αὐ-γ(ούστεια) Σευ(ήρεια) Σευ(ήρεια)¹¹: Valerianus (RG 810 Lev. 87, 7) *Resim 4*.

f) Yazı: Οὐαλ(ερίανεια) Γαλλ(ιήνεια) Διον(ύσια) Αὐγού(στεια) Gallienus (RG 854 Lev. 88, 2).

5. Üç zafer tacı, A gibi, bir levha üzerinde.

a) Yazı yok: Valerianus-Gallienus-Cornelius Valerianus (RG 822 - 824 Lev. 87, 18 - 20).

b) Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (Grose 7483 Lev. 225, 15).

c) Yazı: ἀγῶνες ἱεροί: Valerianus (RG 813 - 814 Lev. 87, 10 - 11). Salonina (Berlin).

d) Yazı: Οὐαλ(ερίανεια) Γαλλ(ιήνεια) Σευ(ήρεια) Αὐγού(στεια) Valerianus (RG 811 Lev. 87, 8).

B. Kur'a Çömllekleri :

1. Kur'a çömlleği, içine iki hurma dalı konulmuş amfora biçiminde.

Yazı yok: Severus (Atina ZfN 39 Lev. 3, 18) *Resim 5*. Karakalla (RG 489 Lev. 79, 29). Geta (Viyana).

2. Kur'a çömlleği, B 1 gibi, fakat daha ince ve uzun, hurma dalı yok, buna mukabil altında mail duran bir hurma dalı var.

a) Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (RG 314 Lev. 75, 14. Hunter 16) *Resim 6*.

b. Yazı: Κομόδεια: Kommodus (RG 316 Lev. 75, 15).

3. Kur'a çömlleği, yüksek ayaklı, dik boğazlı, ince ve uzun, amfora şeklini havi. Sağ ve solunda yerde birer hurma dalı var.

Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (RG 311 Lev. 75, 12).

4. Kur'a çömlleği, tek kulplu uzunca bir sürahi şeklinde, sol tarafta yerde bir hurma dalı görünüyor.

Yazı: ἱερὸς ἀγών: Kommodus (RG 312. 313 Lev. 75, 13) *Resim 7*.

C. Mükâfat masası :

Mükâfat masası, üzerinde iki hurma dalı ile bir zafer tacı, altında kur'a çömlleği (amfora).

¹¹ İkinci Σευ(ήρεια) ihtimal Διον(ύσια) yerine yazılmış olacak.

Yazı yok: Severus Alexander (RG 618 Lev. 83, 11. Grose Lev. 256, 7) *Resim 8*. Gordianus III. (RG 717 Lev. 85, 9).

2. Mükâfat masası, üzerinde herbiri birer hurma dalını havi iki zafer tacı.

a) Yazı: Κομόδεια Masa ayakları arasında: Kommodus (RG 305. 306 Lev. 75, 9) *Resim 9*.

b. Yazı: Ιερός Masanın üstünde, άγών Masa ayakları arasında: Kommodus (RG 304 Lev. 75, 8).

3. Mükâfat masası, üzerinde iki zafer tacı, aralarında küçük ve dar bir kap, altında kur'a çömleği (amfora), arkasında çaprazvarf iki hurma dalı.

Yazı: Σεουήρεια Φιλσδέλφεια: Iulia Domna (RG 394 Lev. 77, 10) *Resim 10*. Karakalla (Cahn AK 60, 1344 Lev. 21). Geta (RG 524).

4. Mükâfat masası, üzerinde üç zafer tacı, A 4 gibi.

a) Yazı yok: Severus Alexander (RG 619).

b) Yazı: Διονύσια Πόθια Masanın üzerinde ve ayaklarında Ούαλε(ριάνεια) Γαλλή(νεια): Valerianus (RG 815. 816 Lev. 87, 12. 13) *Resim 11*. Gallienus (RG 851 Lev. 87, 42).

5. Mükâfat masası, üzerinde üç zafer tacı, yandakilerde ikişer hurma dalı, ortadakinde altı elma var.

a) Yazı: άγώνες Ιεροί, Masa üzerinde: Πόθια: Gallienus (RG 853 Lev. 88, 1).

b) Yazı: Πόθια Σευήρια Αδγούστια: Gallienus (RG 852 Lev. 87, 43). Salonina (RG 863. 865 Lev. 88, 10. NChr. 1913 Lev. 13, 4. Egger AK Prowe 1904 Lev. 6, 1198) *Resim 12*.

6. Mükâfat masası, üzerinde üç zafer tacı birer hurma dalı ile, aralarında defne çelenkli, sakallı bir imparator büstü, sağa doğru dönük, masanın ayakları arasındaki bir tahta üzerinde üç elma.

Yazı: Ιερός άγών Masa üzerinde: Kommodus (RG 303 Lev. 75, 7) *Resim 13*.

7. Mükâfat masası, üzerinde karşılıklı duran iki genç imparator büstü, aralarında zafer tacı. Soldaki büst defne çelengi taşıyor, sağdaki çekiç darbesiyle tahrib edilmiş, masanın altında kur'a çömleği (amfora), arkasında çaprazvarf iki hurma dalı görülmekte.

Yazı: Σεουήρεια Φιλαδέλφεια τὰ μεγάλα. Severus (RG 355 Lev. 76, 10. BMC Lev. 33, 2) *Resim 14*. Geta (RG 523).

8. Mükâfat masası, üzerinde zafer tacı: sağ ve solunda toga giyili, birbirine dönmüş iki genç ayakta durmakta, masasının üzerinden birbirlerine el veriyorlar.

a) Yazı: Σεουήρεια Φιλαδέλφεια: Iulia Domna (Atina, Berlin, Gotha, Sofya). Karakalla (RG 485 Lev. 79, 27) *Resim 15*.

b) Yazı: Φιλαδέλφεια: Karakalla (Viyana).

D. İnsan figürleri:

1. Çıplak atlet, cepheden ayakta, sağ eliyle başına zafer tacını koyuyor, sol eliyle bir hurma dalını tutuyor.

a) Yazı: Ιερὸς ἀγών: Kommodus (RG 317. 318 Lev. 75, 16. 17) *Resim 16*.

b) Yazı: Σεουήρεια Φιλαδέλφεια: Severus (RG 359 Lev. 76, 14).

c. Yazı: Σεουήρεια: Karakalla (RG 487).

2. Yerde duran bir kur'a çömleğinin (amfora) yanında, sağ şahadet parmaklarıyla ağızlarını gösteren iki çıplak atlet, sağ tarafta, ayakta, aynı şekilde çıplak olan hakem, sol elinde bir değnek tutuyor ve açılmış sağ elini iki atlete uzatmış vaziyettedir.

Yazı: Κομόδεια: Kommodus (RG 320 Lev. 75, 19. BMC Lev. 32, 16). *Resim 17*.

3. Çıplak atlet, cepheden ayakta, başı sağa doğru, sağ elini yukarıya kaldırmış, sol elini indirmiş ve biraz vücudundan ayrı vaziyette, iki eli boksör eldiveni yerine deri şeritlerle örtülmüş.

Yazı: Ιερὸς ἀγών: Kommodus (RG 319 Lev. 75, 18) *Resim 18*.

4. Agonothet, manto giyili, bir tiyatro iskemlesi üzerinde sola doğru oturmuş, uzatmış olduğu sağ elinde bir zafer tacı tutuyor, sol eliyle oturduğu yere dayanmış, ayakları yanında kur'a çömleği (amfora).

Yazı: Σεουήρεια Φιλαδέλφεια: Severus (RG 360 Lev. 76, 15) *Resim 19*.

5. Tyche, uzun elbiseli, bir iskemle üzerine oturmuş, sola doğru bakıyor, üzerinde bir zafer tacının durduğu sağ eliyle gemi dümenini tutuyor, üzerinde ikinci bir zafer tacı bulunan sol kolunda

bereket boynuzu, başının üzerinde üçüncü bir zafer tacı, bütün zafer taçları ikişer hurma dalını havi.

a) Yazı yok : Valerianus (RG 807 Lev. 87, 4). Gallienus (RG 850 Lev. 87, 41) *Resim 20*.

b) Yazı : ιερὸς ἀγών : Otacilia (Londra).

6. İllâhe, uzun elbiseli, bir iskemle üzerinde sola doğru oturmuş, uzatmış olduğu sağ eliyle iki hurma dalını havi bir zafer tacı tutuyor, sol eliyle bir zafer tacını başına koyduğu esnada sol kolunu, arkasında bir iskemle üzerinde duran üçüncü bir zafer tacına dayamış.

Yazı yok : Valerianus (RG 808 Lev. 87, 5. Nomisma 5 Lev. 3, 28) *Resim 21*.

7. İllâhe, uzun elbiseli, sola doğru ayakta, yandan uzatmış olduğu elleri üzerinde iki hurma dalı ile birer zafer tacı, başının üzerinde üçüncü bir zafer tacı.

Yazı yok : Trebonianus Gallus (RG 776 Eev. 86, 18). Valerianus (RG 809 Lev. 87, 6. de Luynes 2420) *Resim 22*. Gallienus (NChr 1913 Lev. 13, 7).

E. Binalar :

1. Hypostat üzerinde mabet cephesi, yanlarda birbirleriyle birleşmiş alınlık parçalarıyla dört sütun görünüyor, alınlıkta tanınmayan bir tasvir var.

Yazı : Κομόδεια : Kommodus (RG 302 Lev. 75, 6) *Resim 23*.

2. Hypostat üzerinde iki katlı bina cephesi, 4 sütun ve alınlığı ile, alt ve üst katların sağ ve sol taraflarında dört zafer tacı var.

Yazı yok : Messalina (RG 33 Lev. 66, 9) *Resim 24*.

F. Yazı :

Σεουήρεια Φιλαδέλφειο Νικαιέων bir defne çelengiyle çevrelenmiştir: Iulia Domna (RG 395 Lev. 77, 11) *Resim 25*. Karakalla (RG 488 Lev. 79, 28). Geta (RG 827 Lev. 80, 27).

Zafer taçları, bayram oyunlarında galibe mükâfat olarak sunulmuş¹², ihtimal hafif bir sepet örgüsünden ibaret, alt ve üst tarafı

¹² KM 233. Orada notlar 106 da bibliyografya verilmiştir ; buraya ilâve edilecek notlar şunlardır : Regling Preiskrone (Wörterbuch der Münzkunde 530), Spiele (oradaki gibi 648). Zafer taçları arasına kabartma halinde zafer kitabelerinde görülür, bayram isimleri bunların üzerinde yazılıdır : meselâ IG 3, 127. 128 IG 14, 738, 739. 916. 1113. 1115.

açık, yuvarlak kaplardır. D 1 tipinin (Resim 16) tanıttığı gibi, galipler bu zafer tacını başlarına koyuyorlar¹³. Zafer taçları diğer şehir sikkelerinde de çok miktarda tek, çift, yahut üç tane olarak meydana çıkar ve eski nümizmatikğin tasvirî lisanlarında bayram oyunları sembolü olarak iş görürler. Sevilen başka bir galibiyet hediyesi de hurma dallarıdır, bu sebepten dolayı bunlar sikkeler üzerinde yahut çift olarak zafer taçlarının içine sokulmuş vaziyette görülür. Bazen spor galibinin sembolü, bazen de müstakil olarak diğer eşyalar yanında (B 2 - 4 Resim 6, 7. C 3 Resim 10. C 7 Resim 14)¹⁴, bazen de bir galibin elinde (D 1 Resim 16) görünebilir. Bazı kere zafer taçlarının arasında duran (A 3 C 3 Resim 10) küçük *kap* herhalde zeytinyağını ihtiva eder, bu itibarla bir merhem kabı ve galibiyet mükâfatı olarak iş görmektedir. Galibiyet hediyeleri meyanında başka yerde çok bulunan dolu para kesesi Nikaia'da asla görülmez. Burada galipler için bütün mükâfatlar, daha sonra bahsedeceğimiz bir sebepten dolayı, maddî kıymeti haiz değildir. Oyunlardan evvel ve oyunlar esnasında bütün bu hediyeler bir *masa* üzerinde teşhir edilir¹⁵; bu, sikkelerde gayet sık görülen bir tasvirdir (C tipi). Arasına galibiyet hediyeleri arasında imparator büstlerinin de bulunduğunu görüyoruz; bunlar bilâhare galiplere tevzi edilirdi (C 6 Resim 13. C 7 Resim 14). Bir defa, bir masa üzerine yerleştirilmiş olan üç zafer tacının ortadakini yuvarlak şeylerle dolu buluyoruz (C 5 Resim 12); bunları elma olarak kabul ettik, zira elmalar pytik oyunlarda galibiyet hediyesi olarak dağıtılırdı¹⁶. C 5 b kitabesinde bu bayram Πυθια (Pytik oyunlar) ismini de almıştır. Masanın ayakları arasındaki tahta üzerine konulmuş olan (C 6) üç yuvarlak şey de elmadır (Resim 13). Umumiyetle *masaların* plânları yapılmıştır, şöyle ki, masanın yalnız iki ön ayak ve ön kenarı görünmektedir (Resim 9, 10, 11, 13, 14), fakat bazı kere perspektiv bir şekilde masayı dört ayaklı olarak görürüz (Resim 8, 15). Ayakların daima düz olarak gösterilmiş olmasına rağmen 12 numaralı resimde yuvarlak olup ortalarında mesnet olarak bir ayakları olan yuvarlak pervaz-

¹³ Festus, *de significatione verborum* 60 (Lindsay).

¹⁴ Kitabede bir zafer tacı yanında bir hurma dalı tasviri, IG 14, 916.

¹⁵ Paus. 5, 20. 2. Reisch *Agones*, RE 1, 851.

¹⁶ Lucian. *Anacharsis* 9 (Jacobitz). Bakınız Eckhel *Doctrina Numorum Veterum* 4, 452.

lar bunları birbirine bağlamaktadır. Pausanias'ın böyle bir mükâfat masasının (5, 20, 2) tasvirine göre, bu ya altın veya fildişinden yapılmış olmalıdır. Bunu meydana getiren tanınmış bir san'atkâr idi. Masanın kenarında kabartma olması icabeden tasvirler vardır, bu kabartmalar mevzubahs bayramları ve bunların ait oldukları ilâh kültleriyle münasebetlerini gösteriyordu. Sikke damgasını kesenler sikkenin ufaklığından dolayı bunların aynını masanın kenarlarında tatbik etmek imkânını bulamamakta idiler, bu itibarla resimlerin yerine sadece bayramların isimlerini yazmakla iktifa ederlerdi (C 2 b. C 4 b. C 5 a. C 6).

Masa üzerinde duran mükâfatlardan ayrı olarak masanın altında, yerde ekseriya genişçe, iki kulplu (C 1 Resim 8. C 3 Resim 10. C 7 Resim 14), kur'a kavanozu olarak kâbel edilen¹⁷ bir kap görülür. Atletler bu kaptan oyun çiftini ve sıra takibini gösteren kur'aları çekerler. Bu an resim 17 de tasvir edilmiş olup iki atlet kur'alarını çekmiş vaziyettedir, bunlar görünmeyen sol ellerinde bulunuyor; atletler sağ şahadet parmaklarıyla susma işareti yapıyorlar, zira çekmiş oldukları numaraları bildirmeleri yasaktır¹⁸. Kur'a çekilince nezaret eden hakem sağ elini kur'aları almak ve neticeyi bildirmek için uzatmıştır. Kur'a çömleğinin bayram oyunlarında mühim bir kap olduğu aşikârdır, bu sebepten müstakil bir şekilde oyunun sembolü olarak kullanılır, bununla beraber bunları, intihap ve halkın verdiği reylerde kullanılan rey kaplarından ayırmak için daima bir veya birkaç hurma dalı (B 1-4 Resim 5, 6, 7) ile beraber bulunur. El içine girecek kadar geniş ağızlı bir amfora şekline her zaman ehemmiyet verilmezdi (bakınız: Resim 7¹⁹).

Nikaia sikke resimleri arasında mücadele tasvirleri görülmüyor²⁰, fakat D 3 tipi *atlet*'inde önümüzde şüphesiz mücadeleye girişen boksörü görüyoruz. Bu boksör rakibine yahut seyirciye bakarak sağ elini selâm için kaldırıyor (Resim 18). Burada sikke darbeden kimse kırbaçla mücehhez kolları ve kuvvet fıskıran ağır duruşu çok iyi ifade etmiştir.

¹⁷ Bakınız, H. Gaebler'in esaslı ve ehemmiyetli olan *D. Losurue i. d. Agonistik* (ZfN 39, 271-312).

¹⁸ Lucian. Hermotim. 40 (Jacobitz).

¹⁹ Gaebler s. 310 ve Lev. 2, 5.

²⁰ Bunlar gayet enderdir. 21 G.

Diğer *figürlü tasvirler*'den D 4 elbisesi ve açık göğsü ile erkek olarak karakterlenir (Resim 19). Bu erkek mermerden bir tiyatro iskemlesine oturmuştur, kendisi seyircidir ve yine seyirciler arasında mühim bir yer işgal ettiği görülüyor. Herhalde bu kimse Agonothet'tir, yani şehir tarafından tayin edilen, oyunları idare eden adam. Bu zat kibardır, adet üzere, ya merasimleri tertip masraflarını o vermiştir, yahut bu masrafların bir kısmı onun cebinden çıkmıştır. Kadın tasvirleri D 5-7 (Resim 20, 21, 22) şehrin şahıslandırılmış şekli olarak kabul edilir, bu şenlikleri yapmak hakkına yalnız onlar maliktiler.

Ekseriya görülen yazı $\epsilon\rho\omicron\varsigma \acute{\alpha}\gamma\omega\upsilon\upsilon$ yahut cemi olarak $\acute{\alpha}\gamma\omega\upsilon\upsilon\epsilon\varsigma \epsilon\rho\omicron\iota$ (A 5 c. C 5 a.), ait olduğu spor müsabakasının *mukaddes bir agon* olduğunu gösterir. Mukaddes agon bir ilâh yahut ilâhlaşmış bir insan şerefine tertip edilmiş olan dinî bir oyundur. Böyle bir oyuna atletler sadece şeref için iştirak ettiklerinden mükâfat olarak maddî kıymeti olmayıyan zafer hediyesi alırlar (Sahife 9). Buna mukabil $\acute{\alpha}\gamma\omega\upsilon\upsilon \theta\epsilon\mu\alpha\tau\iota\tau\eta\varsigma$ yahut $\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\rho\iota\tau\eta\varsigma$ da galibe para mükâfatı verilir²¹. Sikkelerde tasvir edilmiş olan galibiyet mükâfatı ve yazılar Nikaia'da bütün oyunların mukaddes agon olduğunu gösterir.

Birkaç defa tesadüf edilen $\Pi\upsilon\theta\iota\alpha$ (A 4 c. C 4 b. C 5 b.) yazısı mevzubahs agon'u *pythik oyun* olarak işaret eder. Böylece isim alan, Delfi'de Apollon şerefine tertip edilen oyun, Klâsik Yunanistan'ın dört büyük millî bayramından biridir. Fakat $\Pi\upsilon\theta\iota\alpha$ yazısı, Delfi'de olduğu gibi, Nikaia'daki oyunun ismi olmayıp sadece onun yükseklik ve tarzını gösterir²². Bu itibarla Nikaia'da vuk'ubulan oyunlar ile Delfi'deki Pythia'nın aynı olduğu görülür. Onlar mukaddes agon ve $\omicron\kappa\omicron\upsilon\mu\epsilon\nu\iota\kappa\omicron\iota$ (bak. sahife 327, Kitabe No. 5) dır, yani sadece şehir sakinlerinin değil bilâkis bütün memleketlerden iştirak edenlere de mashus olduğu görülür ve Delfi'deki gibi aynı spor neveleri icra edilir ve aynı galibiyet hediyeleri dağıtılırdı. Buna istinaden C 5-6 (bak. sahife 334) tipte gösterilen

²¹ Gaebler, s. 288, Menba vesikalari ile. Ekseriya zafer kitabelerinde yalnız $\acute{\alpha}\gamma\omega\upsilon\upsilon\epsilon\varsigma \epsilon\rho\omicron\iota$ zikredilir, diğerleri ise sadece kısa olarak yazılır, meselâ CIG 2810. 3209 = IGR 4, 1442. CIG 3676 = IGR 4, 161. IG 3, 128. IG 14, 739=IGR 1, 444.

²² Bakınız Reisch Agones, RE 1, 860 esas kaydı $\iota\sigma\omicron\pi\upsilon\theta\iota\alpha$ dır, «Pythik oyunlara müsavî» demektir. Nikaia'da olduğu gibi, diğer şehirlerde de aynı tarzda kısaltılır.

elmalara nazarı dikkatı çekerim. Nihayet bu, bayramların Delfi Pythia'sı gibi penteterik²³, yani her dört senede bir tesit edildiğini gösterir ki bu kronoloji ve bayram senelerinin tayini için mühimdir.

Eğer *ιερός άγων* ve *Πύθια* yazıları bayram oyunlarının ismi değilse, bunları diğer yazılarda aramalıyız. Burada beş imparator ve iki ilâh ismi buluyoruz. Üçüne kitabelerde de rastladığımız imparator isimleri şunlardır :

Αύγουστια (Augustia), Augustus şerefine yapılan oyunlar (A 3. A 4 e-f. A 5 d. C 5 b) bakınız : kitabe No. 4.

Κομόδεια (Kommodeya), Kommodus şerefine yapılan oyunlar (A 1 c. B 2 b. D 2. E 1) bakınız : kitabe No. 1.

Σεουήρεια (Severeya), Septimius Severus şerefine yapılan oyunlar (A 2 a-b. A 3. A 4 e. A 5 d. C 3. C 5 b. C 7. C 8 a. D 1 b-c. D 4. F). bakınız : kitabeler No. 2, 5. *Ουαλεριάνια Γαλλήνια* (Valeriana Gallienia), Valerianus ve beraber hüküm süren Gallienus şerefine yapılan oyunlar (A 4 d-f. A 5 d. C 4 b).

Kitabelerde mevcut olmıyan ilâh isimleri şunlardır :

Ἄσκληπεια (Asklepia), sağlık ilâhı Asklepios şerefine yapılan oyunlar (A 2 c.).

Διονύσια (Dionisiya), Nikaia'nın esas ilâhı ve mitik müessisi Dionisos şerefine yapılan oyunlar (A 4 f. C 4 b. Bakınız : A 4 e ile notlar 11).

Çok kere münferit oyun isimleri diğerleriyle birleştirilmiştir : Augustia Severia'yla (A 3. C 4 b. Bakınız. A 4 e-f. A 5 d), Valeriana Gallienia Dionisiya'yla (C 4 b. Bakınız : A 4 e ile notlar 11), Dionisiya Augustia ile (A 4 f. Bakınız : A 4 e), Augustia Severia ile (A 4 e. A 5 d). Bunlar müteaddit oyunların büyük bir merasim için birleştirildiğine alâmet olup, diğer şehirlerde de ender olmayan bir hadisedir²⁴.

²³ Reisch a. a. O. 843.

²⁴ Nikomedia'nın baş ilâhesi olan Demeter'in bayramı Demetria, resmî adı M. Aurelius Antoninus olan imparator Elagabal'in şerefine yapılan Antoninia bayramı ile münasebettedir, KM 233. Megalopolis'te Zeus Lykaios şerefine eski bir bayram daha sonraları bir imparator bayramı ile birleştiriliyor, IG V 2, 463. 515. muntazaman Dionysia adını taşıyan Dionysos bayramına, Demetrios Poliorketes'in şerefine Atina'lılar Demetria ismini verirdi, Plut. Demetr. 12. Aynı şekilde Samos'lular Hera'nın şerefine yapılan Heraia bayramına Ispartalı Amiral'a göre Lysandria demişlerdi, Plut. Lys. 18. Bu gibi misaller çoktur ; kahraman ve bilhassa bükümdarlar şerefine yapılan Agon'lar evvelece

Münferit bayramlar münasebetiyle E 2, yani Klaudius devrine ait olan tipi bir tarafa bırakacak olursak, daha zengin ve daha birbirini tutan merasim darplarının Kommodus'un hâkimiyet devrinde başladığını görürüz (Bakınız Sahife 327). Bu, bayram ve oyunların manalarının zaman ile değişen telâkkisine bağlıdır. Klâsik Yunanistan'ın, Olympia, Pythia, Isthmia ve Nemea adlı büyük bayram oyunları insanların ilâhlara ithaf etmiş oldukları kendi tasvirleridir; bunlar bedenî ve ruhî ulûhiyet arzularına göre ne suretle inkişaf etmiş olduklarını göstermektedir. Bunda hiçbir zaman müsabaka yarışları değil, hayat ve mücadele için kuvvet bahis mevzuudur, bu mefhum da spor ile vücuda gelemeyen bir şeydir. Fakat imparatorluk devrinde büyük merasimler, isimleri ulûhiyet şerefine ilân edilmişse de, hakikatte halkın eğlencesi için tertip edilen oyunlardı ve bundan dolayı ihtisas ve rekor en yüksek devresine doğru inkişaf ediyordu. Şimdi bütün yahut birçok sahada ehliyetli olmak mevzubahis değil, bilâkis sunî bir şekilde yapılan oyun esnasında başarı göstermek lâzımdı. Bunun için ancak M. s. 2 inci yüzyılda sporcuların şöhretlerinden bahseden sözlere tesadüf edilir. Kendileri dünyadaki bütün bayramlara iştirak ettiklerinden, para ve şeref sahibi olduklarından, mesleklerinin sonunda kazandıkları muzafferiyet çelenklerini saymaktadırlar. Bu esnada dinî mefhum esas teşkil etmediğinden ve onun yerine görme hevesi kaim olduğundan, bahsettiğimiz sikke tipleri de bu suretle intişar eder. Bunun için Kommodus zamanından evvel bunun gibi oyun tiplerinin ve kitabelerin bulunmaması, o zamanlarda bayram oyunlarının vuk'ubulmadığını değil, hedefin sadece spora ve muzafferiyet mükâfatlarına müteveccih olmadığını isbat eder. Kommodus'tan evvelki merasimler şerefine basılan tipleri başka bir muhitte aramalıdır, yani dinî sikkeler arasında.

Kommodus'un tasvirini havi bütün sikkeler (A 1 a - c. A 4 b. B 2 a - b. B 3 - 4. C 2 a - b. C 6, D 1 a. D 2 - 3. E 1) onu, uzun ve bukle ile nihayet bulan gür çene sakalı ile gösterir. İmparator bu halini 186 senesinden hâkimiyetinin sonuna kadar tarihlendirilmiş Roma sikkelerinde muhafaza eder²⁵. Bütün bayram sikkelerinde

mevcut ve daha eski olan ilâh bayramları arasına ilâve edilebileceklerini gösterirler.

²⁵ KM 42. 186 senesinden evvelki meskûkât portrelerinde görünen sakal kısadır, bilhassa karakteristik olan bukleler yoktur.

leri üzerinde ismi Markus Aurelius Kommodus Antoninus'dur. Fakat imparatorun evvelce Lukius Aurelius Kommodus tesmiye edildiği katiyetle tesbit edilmiştir. Bu ismi 180 senesinin sonuna doğru almış ve 191 senesine kadar devam ettirmiştir. O esnada bu ismi son defa olarak Lukius Aelius Aurelius Kommodus'a çevirmiştir²⁶. Bundan, sikkelerimizin 180 ile 191 seneleri arasında darbedilmiş oldukları anlaşılıyor. Bütün ön yüzlerin bir üslûp tetkiki bize, büyük bir kısmının sikke darbeden yalnız bir kimse tarafından işlendiğini ve bunların ön kısımlarının aynı kalıptan çıkmış olduğunu gösterir. Bu gibi kalıp birlikleri bütün sikke gruplarının aynı zamanda darbedilmiş olduklarını gösterir. Bu münasebetle Nikaia'da darbedilen, Kommodus'un tasvirini havi bütün merasim sikkelerinin ancak bir fırsatta vücuda gelmiş ve tedavüle çıkarılmış olması icabediyor; bütün bu sikkelerin tip ve yazıları, 180-191 seneleri arasında vukua gelmiş olan bir merasime aittir. Geniş bir sahada, bir defaya mahsus olmak üzere, icra edilen bu merasimin ismi Kommodia olup mukaddes bir Agon idi. C 6 tipi (Resim 13) bahis mevzuu elmaları da bir mücadele mükâfatı olarak gösterdiği için pythik olmuş olması da muhtemeldir. E 1 tipi (Resim 23) Nikaia'nın kendine mahsus ve bilhassa şehre ithaf edilmiş olan bir Kommodus mabedine sahip olduğunu gösteriyor²⁷.

Ancak senelerce sonra, *Septimius Severus*'un hâkimiyet devrinde, tekrar merasim sikkeleriyle karşılaşılıyor. Bu sikkeler bü-

²⁶ KM 41-42.

²⁷ Eyaletteki bir Kommodus-Mabedine ait olmasa gerek, zira böyle bir mabedi havi şehirler Neokoros unvanını taşırdı. Bu unvanı Nikaia hiç bir zaman taşımamıştır. Cass. Dio 72, 12, 2, söylediği gibi Nikomedeia, Kommodus'un nedimi olan Nikomedyalı Saoterus'un himmetiyle Kommodus'a ait bir mabedin inşası ve buna ait oyunların da vuk'u bulması için izin almıştı, Saoterus Kommodus'un hazinedarı idi ve bu izin Saoterus'un düşmesiyle geri alındı, bayram Nikomedeia'da hiç bir zaman icra olunmadı (KM 229 devam). İhtimal Saoterus'un düşmanları bu suretle memleketine de zarar getirmek istemişlerdi, fakat bir defa karar verilen bir kültün bertaraf edilmemesi yüzünden mabet ile bayramın Nikaia'ya intikal etmiş olduğu aşıkârdır, böyle bir kültün bertaraf edilmesi mevzuubahs imparatorun *damnatio memoriae* yani hatırasına lânet demektir ki bu da Senato tarafından düşürülmedikçe vukua gelmezdi. Bize meçhul olan sebeplerden dolayı mabet, bu defa bütün eyalete mahsus olmak üzere Bithynia Millet Meclisi namına değil, sadece şehrin sakinleri tarafından inşa edilmişti.

tün imparator ailesinin tasvirlerini havidir : Severus, Iulia Domna, Karakalla ve Geta'nın. Dört ayrı kısımları havi bulunan bu merasim sikkelerinin cümlesi bir kalıba aittir. Zira aynı kalıptan yahut aynı kimse tarafından kesilmiş kalıplardan darbedilmiş arka taraflarının bu dört değişik portreye bağlı olduğunu görüyoruz. Severus'un tasvirini havi sikkeler (A 1 a. A 2 a-b. B 1. C 7. D 1 b. D 4) 203 senesinden bu imparatorun hakimiyetinin sonuna kadar tarihlendirilmiş Roma sikkelerindeki portre tipini canlandırmaktadır²⁸. Karısı Iulia Domna (A 1 a C 3. C 8 a. F) 209 senesine kadar taşıdığı bir saç tuvaleti ile gösterilmiştir²⁹. İsmi daima Iulia Sebaste.³⁰ olup Domna adı terkedilmiştir. 195 senesinden 209 senesine kadar tarihlendirilmiş olan Roma sikkelerinde aynı şey görülür. Karakalla tasvirlerini havi sikkeler hep bir zamanda darbedilmiştir (A 2 a. B 1. C 3. C 8 a-b. D 1 c.). Çünkü bu sikkelerde imparator hep *Augustus*, yani hükümet iktidarına şerik³¹ olarak yadedilmiş ve aynı portre tipi ile tasvir edilmiştir, yani sakalsız genç bir delikanlı olarak, 198 ile 205 seneleri arasında tayin edilen Roma sikkelerinde görüldüğü gibi. Geta (A 1 a. A 2 b. B 1. C 3. C 7. F) bu sikkelerde hep *Caesar* unvanını taşır, ki bu unvana 198 ile 209 seneleri arasında sahipti. Sikke damgası kesen bir tek insan tarafından işlenmiş olan portreleri de bu devre aittir³². Severus ailesine ait olan bu sikkeler bir tek defaya mahsus, 203 ve 205 seneleri arasında icra edilmiş olan bir bayram toplantısına aittir.

Bu bayramın bütün ismi Σεουήρεια Φιλαδέλφεια τὰ μεγάλα 'kardeş sevgisinin büyük Severus bayram oyunu' (C 7) dir. Bu unvanın yanında bazı kısaltmalara tesadüf edilir, fakat umumiyetle Σεουήρεια Φιλαδέλφεια (A 2 b. C 3. C 8 a. D 1 b. D 4. F.) değişikliği vardır, bazı kere sadece Σεουήρεια (A 2 a. D 1 c.) yahut Φιλαδέλφεια (C 8 b.) denir. Severia'lar da Kommodia'lar gibi τερὸς ἀγών (A 2 b) dir, ve bir defa da kitabece oikumenik olarak karakterlenir³³. Πύθια işareti Severus'un hakimiyeti esnasında darbe-

²⁸ KM 45. ²⁹ KM 46.

³⁰ Sebaste Σεβαστή lâtince imparatoriçe unvanı olan *Augusta* isminin Yunanca tercümesidir. Iulia Domna'nın muhtelif isim şekillerinin tarihlenmesi hakkında KM 45-46 bakınız.

³¹ Karakalla'nın hüküm sürdüğü tarihlere dair 9 numaralı şerhe bakınız, kendi portre tiplerine ve tarihlerine dair KM 48 e bakınız.

³². KM 49.

³³ Yukarıda sahife 2 de 5 numaralı kitabeye bakınız.

dilen sikkelerde görülmez, fakat buna mukabil Valerianus'un hakimiyet devrinde Severia'nın tekerrüründe meydana çıkar (C 5 b, aşağıya bakınız). Buna göre Severus bayram oyunlarının ve Kommodus bayram oyunlarının karakteristik noktaları aynıdır; bu itibarla bu iki oyunun aslında aynı oyun olduğu ve sadece ismini değiştirdiği anlaşılıyor.

Philadelphica, (kardeş sevgisi bayramı) unvanı Severia'lara has bir isim olup Severus'un iki oğlu Karakalla ve Geta ile münasebettedir. İmparatorun, kendisinin ölümünden sonra, bunların hakimiyeti kardeş muhabbeti ve ahenkle beraberce ele almaları arzusu ile darbedilmiş bir unvandı. Bu iki prensin kardeş muhabbeti eskiden beri resmîyete dökülmüş ve halka bildirilmiş, hattâ saadet getirici bir istikbalin garantisi olarak vazedilmiş bir nazariye idi. Aynı zamanda bunda imparatorun sülâlesini tutabilecek bir siyaset olduğunu da belirtmek arzusu görünmektedir. Sikkelerimizden anlaşıldığı veçhile müstemlekelerdeki idarî muhitlerin sarayın bu arzusunu ne kadar istekle kabul ettiğini öğreniyoruz. Bu sebepten kardeşler imparatora ithaf edilen bu merasimde en yüksek şahsiyet olarak kabul edilmiş ve her ikisi mükâfat masasının iki tarafında tasvir edilmiş (C 8, Resim 15) yahut ta büstleri mükâfat olarak zafer tacının yanına konulmuştur (C 7, Resim 14). Fakat bu kardeş muhabbeti yalnız Severus'un arzusundan ibaret kalmış ve hiçbir zaman hakikat ile tetabük etmemiştir, zira bu iki prens birbirinden nefret ederlerdi. Hattâ ihtiyar imparatorun ölümünden sonra Karakalla 212 senesinde Geta'yı öldürerek hakimiyeti ele almak istiyordu; o sıralarda birçok kimseler ellerinde bulunan ve Geta tasvirini havi sikkelerini çekiç darbeleri ile imha etmişlerdir. Bazılarının üzerini çizgi ile çizmişler ve bu suretle sadakatlarını göstermek istemişlerdir³⁴. C 7 tipi bu vaziyeti muhtelif misallerle göstermektedir. Burada masanın sağ tarafında görünmekte olan Geta'nın büstü tahrib edilmiştir (Resim 14). Bu meseleler meyanında hiçbir manası olmayan Philadelphia isminin

³⁴ Burada resmî bir tedbir bahis mevzuu değildir; bu halde Geta tasvirinin, mevcut bütün sikkelerinde tahrib edilmiş olması icabederdi. Bu hadise olmuştur. Geta tasvirini havi birçok nûmuneler vardır. Herşeyden evvel resmî bir emir, Geta portresini havi olan bütün sikkeleri muteber addetmiş olur ve yeniden basılması, piyasaya çıkarılmasını intizama koyardı.

de yok edilmesi lâzım gelir. Hakikaten sonraları tekerrür eden Severus bayramlarında bunun böyle olduğunu görüyoruz.

Severus Alexander'in hakimiyet devrinde, ancak yirmi senelik bir fasıladan sonra, büyük bir icraatı gösteren bayram sikkelerine rastlıyoruz. Burada sikkeler tekrar birçok portreler taşıyor, imparator (*A 1 a. C 1. C 4 a*), annesi Iulia Mamaea (*A 1 a*) ve büyük annesi Iulia Maesa (*A 1 a*). Bu darplar arasında aynı kalıptan çıkmış olan arka yüzleri tayin edilmediği halde bunların hepsinin yine bir fırsatta darbedildikleri ihtimali vardır. Alexander'ın tasvirini havi olan parçalar, portre tiplerine nazaran 222 ve 225 arasında vücuda gelmiştir³⁵. İki imparatoriçenin tasvirleri tarihlendirilemez, mamafih Maesa'ya ait olan sikkelerin 226 senesinden sonra meydana gelmediği anlaşılır; zira bu senede ölmüş olduğu zannediliyor³⁶. O halde bayram 222 ile 225 arasında tesit edilmiş olmalıdır. Adı kaydedilmemiştir³⁷.

Trakya'lı Maximinus'un hakimiyeti zamanında üç muhtelif bayram oyununa tesadüf edilir. Bunlardan birisi ilâh bayramı olan Ἄσκληπεια Asklepios bayramı (A 2 c), diğer ikisi de imparator bayramlarıdır: Ἀυγούστια Augustus bayramı ve Σευήρια Severus bayramı (A 3) dir. 4 numaralı kitabede Nikai'a'da vuk'ubulan Augustus bayramının bahsi iki defa yalnız, Severia ismi olmadan geçtiğinden, ve Severia ismi gene bulunmıyan A 4 f tipinden, bu iki ismin burada birbirine "Augustus"³⁸ Severus'un bayramı,, yani "İmparator Severus'un bayramı,, manasına gelecek bir şekilde bağlı olmadığı anlaşılıyor. Fakat bu iki isim Maximinus sikkesi üzerinde yanyana görülür, böylece tek bir bayram ile münasebette olduğumuzu öğreniyoruz: iki imparator bayramı, bir büyük bayram oyunu halinde birleştirilmiştir. 235-238 seneleri arasındaki Maximinus'un hâkimiyeti esnasında böyle masraflı, zahmetli ve büyük

³⁵ KM 52.   ³⁶ KM 51.

³⁷ Paris nümunesinde RG 620 Lev. 83, 12 görünen üst taraf yarısındaki zafer tacı hakkında bir kitabe yoktur. Resimden sonra yazı izlerinin mevcut olduğu zannediliyor [CEV]HPI[A], fakat bunların böyle olduğu kat'i değildir. Tetkik edilmesi lâzımdır. Bu şerait tahtında gerek tahkikat ve gerekse mulajlara muvaffak olmak kabil değildir.

³⁸ İlk Roma imparatorunun *Imperator Caesar Augustus* unvanı, Romalılarca devletin her hükümdarı için hakiki olan unvandır ve bizim 'İmparator' dediğimiz unvana tekabül eder.

hazırlıklı merasimlerin bir kaç defa vukua geldiği tahmin edilemez. Bunun için Asklepios bayramının bu iki imparator bayramıyla birlikte tesit edildiği anlaşılıyor. Bu nazirenin böyle olduğunu darp- ların cephelerinden anlıyoruz, zira bunlar bir kalıptan çıkmadır ve bu iki tipin de yine aynı fırsat için darbedildiği anlaşılıyor.

3 üncü yüzyılın nısfına ait olan 5 numaralı kitabeden öğrendiğimize göre Severia, Septimius Severus'un ölümünden sonra dahi tesit ediliyor. Bu, devleti için yeni nizamlar kuran ve hatirasını tebcil için devlet ilâhları meyanına alınan bir imparator için tabif birşeydir. Şimdiki halde Severia'lar büyük bir bayram merasimi olarak görünmeyip bir agon'un diğer agonlarla büyük bir merasim için birleştirilmesinden ibarettir. Augustia'ların ise isimleri veçhile ilk imparator Augustus'un (M. e. 30-M. s. 14) şerefine tesit edilmiş olduğu zannediliyor (mukayese ediniz sahife). Ancak şimdi, ithal edildiklerinden takriben 265 sene sonra, mevcudiyetlerinden haberdar olduğumuz nazarı dikkatı çeker. Evvelce gördüğümüz gibi (sahife 11) M. s. 2 nci yüzyılın yarısına kadar sikkeler üzerinde imparator kültleriyle bayram oyunlarının zikredilmiş olduğuna tesadüf edilmiyor. Meselâ M. e. 29 senesinden beri Nikomedeia'da vücuda getirilmiş Augustus mabedine ve buna bağlı olan şehrin Neokoros unvanına M. s. I. yüzyılın Nikomedeia sikkeleri üzerinde rastlanmıyor³⁹. Augustus'un şerefine yapılan agon ise Nikomedeia, Nikaia ve belki de Bithynia eyaletinin diğer şehirlerinde değişik olarak M. e. 29 senesinden itibaren muntazaman tesit edilmekte idi. Bunlar başlangıçta ehemmiyetli ve büyük bir Augustus merasimi çerçevesi dahilinde bulunuyordu. Sonraları ise, diğer agonlarla birlikte, zamanın daha mütevazi adetine uygun olarak, zikredilmemekte idi. M. s. 3 üncü yüzyılda gittikçe fena ve ümitsiz bir hale geldikleri sırada, buna zıt olmak üzere zarureti yenmek için şöhretten bahsetmek ihtiyacı ziyadeleşiyordu. Resmî olarak hakikatte şimdiye kadar tesit edilmiş olan merasimlerle öğünüp, zikre değmez Augustus agon bayramlarından bahsederek şaşaalı ve tantanalı isimlerle mesut olan bir vaziyeti anlatmak istemek, fakirleşmiş bir halkı aldatmak demektir. Bu vaziyet Valerianus devrindeki bayram sikkelerinde daha vazih bir surette görünüyor, fakat bu zamanda bir fecaat memlekete yaklaşıyordu.

³⁹ KM 228.

Bu sebeplerden dolayı merasimler eskisinden daha sık bir surette tekrar ediliyordu. Maximinus Thrax'ın halefi *Gordian III*'ün hakimiyeti sırasında derhal yeni bir merasim darbı görülüyor (C 1). Gordian beş buçuk sene hüküm sürmüştür (238-244); tasvirine nazaran sikkelerini daha yakına tarihlendirmek kabil değildir. Oyunların ismi zikredilmiyor, buna mukabil tasvirler daha zengindir.

Pek kısa bir fasıladan sonra Severia ile Augustia, Gordian'ın halefi *Arap Philippus*'un hükümeti esnasında tekrar tesit edildi. Aynı zamanda bilhassa imparatorun tasvirini havi bir sikke darbı icra edilmişti (A 3), refikası Otacilia (D 5 b) da kendisine refakat ederdi. Αὐγούστια Σεουήρια ismini taşıyor ve hususiyetleri de bir ἐρὸς ἀγών dır. Birkaç sene sonra Trebonianus Gallus'un devrinde ismi havi olmıyan bir merasim darbı görülür (D 7).

Son defa olmak üzere *Valerianus* devrinde büyük bir şaşaa ile icra edilmiş olan bir merasime tesadüf etmekteyiz. Zengin bir darp üzerinde imparatorluk aile erkânının tasvirleri vardır: İmparatorun kendisi (A 4 c. A 4 e. A 5 c - d. C 4 b. D 5 a. D 6. D 7), kendisi ile beraber hüküm süren oğlu Gallienus (A 4 d. A 4 f. C 4 b. C 5 a - b. D 5 a. D 7) karısı Salonina (A 5 c. C 5 b.) ve veliaht Kornelius Valerianus'u görüyoruz. Veliaht babası Gallienus ve büyük babası Valerianus ile birlikte gösterilmiştir (A 4 a. A 5 a.) Bu dört grubun arka tarafları bir kalıptan çıkmıştır, bu itibarla hepsinin aynı zamanda darp edilmiş olduğu anlaşılıyor. Bütün bu darb 257⁴⁰ senesinde Partlar tarafından Valerianus'un esir edilmesinden evveline, 255 senesinde Kornelius Valerianus'un Caesar'lığa tayin edilmesinden⁴¹ sonraya konulabilir. Bu merasimde tesit edilen agon isimleri o kadar çoktur ki hiçbir zaman bu kadar bir âdete tesadüf edilmemiştir. Eski Augustia (A 4 e - f. A 5 d. C 5 b) ile Severia'lara (A 4 e, A 5 b) şimdi iki imparatorun ismine göre Valeriania Gallienia tesmiye edilen bir yenisi (A 4 d f. A 5 b. C 4 b). ve Dionysos'un şerefine bir ilâh bayramı ilâve ediyor (A 4 f. C 4 6). Bütün bu agonlar ἀγῶνες ἐροί (A 4 c. A 5 c. C 5 a) ve Πύθια (A 4 c. C 4 b. C 5 b) dir.

Dionysos bayramı'nın daha eski bir nizam olup yeniden tesis edildiğine dair hiç bir şüphe yoktur; zira Dionysos Nikaia'nın

⁴⁰ KM 60.

⁴¹ KM 62.

esas ilâhı ve mitik müessisi olduğundan şehrin varlığından beri hürmet görüyor ve tesit ediliyordu ⁴². Dionysos bir tabiat ilâhı olduğundan kültünün dinf merasimleri tabiatın mevsimleriyle bağlı idi; o halde her sene muntazaman şeferine bir bayram tertip ediliyordu, bu da ihtimal bir ilkbahar bayramı idi ⁴³. Bu senelik merasim, normal olmak üzere, bir şehir bayramı idi; maamafih Valerianus devrinde olduğu gibi, istenildiği takdirde büyük imparator oyunları ile de birleştirilebilirdi ⁴⁴.

Valerianus faciası ile bu devirde Roma devletinin büyük şark eyaletleri karıştı, Pers ve Got'lar tarafından en korkunç işkencelerle bu devlet inkiraza yüz tuttu; bu öyle bir devirdi ki Hıristiyan-Bizans orta çağına tedricen felâket ve karanlığı da beraber götürüyordu. Anadolu şehirlerinin serbest ve şaşaalı şahsî hayatı sona ermişti. Otonom şehir sikke darbı Valerian'ın sukûtundan hemen sonra durmuştu. Hıristiyanlığın nihaf zaferine kadar eski bayramların şurada burada tesbit edildiği ihtimal dahilindedir, fakat buna dair bir şey duymadık, zira membalar susmaktadır.

Tetkikin muhtelif münferit neticelerini bir araya getirdiğimizde, Nikaia'da muntazam zamanlarda bir bayram tesit edildiğini söyleyebiliriz. İstisnaf fırsatlarda, büyük ölçüde ve görülmemiş şaşaa da eyalet bayramı olarak ve daima yeni agonların ilâvesiyle bunların zenginleştiğini öğreniyoruz. Şehir böyle fevkalâde bayram tesitleri için, her defada oyun tipleri ile hususî sikkeler darbettiirdi. O da çoğalmakta olan kesafeti idare etmek için idi, zira her taraftan şehri yabancılar kaplıyordu. Yalnız Nikaia sakinlerinin iştirak ettikleri alelâde bayramlar için böyle ilâveli baskılara

⁴² Dionysos ve Dionysik tipler Nikaia sikke basımında sık tesadüf edilen tasvirlerdir. Burada ilâh çok kere κτίστης «Müessis» unvanı ile kaydedilir. Bazı vakitte Διώνυσος Ἐφεσίτιος olarak geçer, yani ocak hamisi, devlet ilâhıdır, Prusa'lı Dio, Nikaia ahalisine hitabettiği bir hutbede εὐχομαι δὲ τῷ τε Διονύσῳ τῷ προπάτορι τῆςδε τῆς πόλεως κτλ. diyor. «Bu memleketin asıl babası olan Dionysos'a dua ediyorum, vesaire» (Or. 39, 8 Arnim). Memnon 41, 4-6 (FHG 3, 547) ve Nonnos Dionysiaka 15, 169-176, 405 tarafından bize intikal eden bir efsanede Dionysos'un Nymphe Niakaia ile beraber şehri tesis ettiklerinden bahseder.

⁴³ Muhtelif sikkelerde görüldüğü gibi Liknites, yani yemlikteki ilâhî çocuk olarak hürmet görmesi de buna işaret eder. Bu tasvir, ilkbaharda tabiatın muntazam, ilâhî bir lütuf olarak düşünülen, uyanışını göstermektedir. Bakınız Preller-Robert Griech. Mythol, I, 690.

⁴⁴ Bakınız Not 24.

lüzum yoktu, sebebi tedavülün normal seviyeyi az aşmış olduğundan ileri geliyordu. Bundan, bu sikkelerin üzerinde yalnız bütün eyalet için tertip olunan büyük ve oikumenik oyunların zuhur ettikleri görülür. Öyle ise diğer zamanlarda bu kabil merasim sikkeleri darbedilmezse, bu, bayramın tesbit edilmediğine delâlet etmez.

Bu bayramın devri, yani muntazam gelişi, penteterik idi, yani her dört senede bir kutlanırdı. Bunu bize Πόθια ismi öğretir ve Sueton tarafından Augustus oyunu için umumî kaide olarak kaydedilirdi⁴⁵. Buna nazaran bayram senelerini tayin eden bayram devrini, yani sene sayma sistemini hesap etmek kolay olacaktır. Bu kabil bir tek bayram senesini keşfettiğimiz takdirde bütün devri öğrenmiş olacağız, çünkü yalnız dört senelik bir devri çıkarma ve eklememiz lâzım olur. Fakat bayramlar hiç bir vakit muayyen bir seneye tayin edilememiştir. Aşağıdaki tarihler çıkarılmıştır :

Kommodus	186 ve 191 arasında	(6 sene)
Severus	203 " 205 "	(3 ")
Alexander	222 " 225 "	(4 ")
Maximinus	235 " 238 "	(4 ")
Gordianus	238 " 244 "	(7 ")
Philippus	244 " 249 "	(6 ")
Trebonianus	251 " 253 "	(3 ")
Valerianus	255 " 257 "	(3 ")

Buna ek olarak ta şimdiye kadar ihmal edilmiş olup Messalina'nın tasvirini havi olan E 2 tipi gelir. Bu sikke üzerinde gösterilmiş olan binayı hali hazırda tayin edemiyoruz⁴⁶. Bu resim diğer birçok darplar üzerinde beş muhtelif surette görünür, bunlardan bir kısmı Klaudius'un (RG 27. 28 Lev. 66, 3. 4. BMC Lev. 31 ; 15), bir kısmı da Messalina'nın tasvirini (RG 31. 32 Lev. 66, 7. 8. Egger AK Prowe 1904, Lev. 6, 1194) taşır, bunların hepsi Pro-

⁴⁵ Suet. Aug. 59 : *Provinciarum pleraeque super templa et aras ludos quoque quinquennales paene oppidatim constituerunt* : «Ekseri eyaletler tapınak ve sunaklardan başka hemen hemen her şehirde beş senelik oyunlar için para topluyorlar.»

⁴⁶ Bu bir mabet değildir. Daha doğrusu Strabon 12, 4, 7 ve genç Plinius ep. 10, 39/40 da söyledikleri gibi bir gimnasyon olsa gerek, zira görüldüğü veçhile, zafer taşlarına nazaran, agonistik gayeler için kullanılmıştır.

konsul C. Cadius Rufus'un ismi vasıtasıyla 47-48'e tarihlendirilmiştir⁴⁷. O halde bu iki tarih senesinin birisi baskımız için kaydettiğimiz bir bayram senesi olması icabeder. Mütemediyen dörder seneyi ilâve ile bu devri hesabedersek aşağıda kaydedeceğimiz muhtemel merasim senelerinin böyle olduğunu görürüz : Kommodus'un hakimiyeti zamanındaki bayram için : 187 yahut 188, Severus'un hakimiyeti zamanındaki bayram için: 203 yahut 204, Alexander için: 223 yahut 224, Maximinus için: 235 yahut 236, Gordianus için: 239 yahut 240, 243 yahut 244, Philippus için: 244, 247 yahut 248, Trebonianus için 251 yahut 252, Valerianus için 255 yahut 256; bu adetlerin yukarıdaki liste ile uymuş olması tetkikatımız için teşvik edici birşeydir. Şimdi Augustia için tarihimizi daha geriye, yani Augustus'un zamanına götürmeliyiz; buna nazaran M. s. 47 yahut 48'i geriye hesap ettiğimiz takdirde bayram senelerinin M. e. 30 yahut 29⁴⁸ da olduğunu görürüz. Bithynia ve Asia'da imparatorluk kültünün M. e. 29 da⁴⁹ kurulduğu ve aynı zamanda tabii olarak bayram merasimlerinin icra edildiğine göre (zira bu oyunların bu dinî merasimlerin ehemmiyetli bir kısmı olduğu anlaşılıyor⁵⁰) Augustus bayramı M. e. 29 senesinde ilk defa olarak tesit edilmiş olmalıdır. Augustus'un eyalet kültü Nikomedeia'da kurulmuştu, bu sebepten dolayı bu bayramın ilk önce burada icra edilmiş olduğu muhakkaktır; fakat sonraları, bu bayram Nikaia'da ve belki de diğer Bithynia şehirlerinde de tesit edilirdi. Bunun için bayram tarihi şehri, sadece Nikaia için muteber, değil, daha doğrusu eyalette ve bütün Bithynia şehirlerinde muhafaza edilirdi. Bu tetkikatımızla Kommodus'tan Valerianusa kadar' uzanan devir için şu listeyi kazanmış oluyoruz :

⁴⁷ Kadius Rufus'un tarihlenmesi hakkında : KM 82.

⁴⁸ «O» rumuzlu bir yıl mevcut olmadığına dikkat etmelidir. M. s. 1 senesini derhal M. e. 1 senesi takibeder. O halde devir seneleri şunlardır: 48/7, 44/3, 40/39, 36/5, 32/1, 28/7, 24/3, 20/19, 16/5, 12/1, 8/7, M. s. 4/3, M. e. 1/2, 5/6, 9/10, 13/4, 17/8, 21/2, 25/6, M. e. 29/30.

⁴⁹ Cass. Dio 51, 20, 6.

⁵⁰ Cassius Dio (51, 20, 9) Bithynia ve Asia'daki imparator kültlerinin tertibi hakkındaki raporunda Bergama ile münasebette bulunan oyunlardan bahseder. Sanki yalnız burada, fakat diğer şehirlerde oyunlar vakfedilmemiş gibi görünüyor; fakat bu bence kabil değildir, zira oyunsuz imparator merasimi yoktur. Dio'yu harfiyen kabul etmemelidir.

<i>Kommodus</i> (180-192)	180
	184
186 ve 191 arası	188
	192
<i>Severus</i> (193-211)	196
	200
203 ve 205 arası	204
	208
	212
	216
<i>Alexander</i> (222-235)	220
222 ve 225 arası	224
	228
	232
<i>Maximinus</i> (235-238)	236
<i>Gordianus</i> (238-244)	240
	244 ⁵¹
<i>Philippus</i> (244-249)	248
<i>Trebonianus</i> (251-253)	252
<i>Valerianus</i> (253-257)	256

Tabloda açık bırakılan seneler bayramın ancak şehir için yapıldığını gösterir. Tabii birçok sebeplerden dolayı bazen yapılmadığı da olabilir, meselâ modern olimpiyatların 1940 ve 1944 senelerinde ikinci Cihan Harbi sebebiyle yapılmadığı gibi. Tarihî mem-balarımızın tamam olmadığını da düşünmeliyiz, bilhassa nümizmatik menbaı hiç bir zaman tamam olamaz, fakat her zaman için yeni sikkelerin zuhur edebilmesi imkânı dolayısıyla açık kalan boşluklar doldurulabilir.

---

⁵¹ 244 senesi Gordianus için nazarı itibare alınacak bir tarih değildir. Zira imparator daha bu senenin başlangıcında öldürülmüştü, KM. 55.

